

Tony Judt

Zlo putuje zemljom: Rasprava o našim sadašnjim nelagodama

Naslov izvornika

Ill Fares the Land: A Treatise on Our Present Discontents

Copyright © Tony Judt, 2010

All Rights Reserved

Preveo s engleskoga

Zvonimir Baletić

Ilustracija na naslovnici

Marina Leskovar

Urednik

Neven Antičević

Tony Judt

Zlo putuje zemljom

RASPRAVA O NAŠIM SADAŠNJIM NELAGODAMA

ALGORITAM

Zagreb, rujan 2011.
prvo izdanje

Sadržaj

Zahvale	11
Uvod: Vodič za zbunjene	13
1. Način na koji danas živimo	19
2. Svijet koji smo izgubili	39
3. Nepodnošljiva lakoća politike	63
4. Zbogom svemu tome	95
5. Što da se radi?	107
6. Oblici stvari koje dolaze	127
Zaključak: Što je živo i što je mrtvo u socijalnoj demokraciji	149
Bilješka o autoru	157
Bilješke	161

UVOD

Vodič za zbunjene

Ne mogu si pomoći a da se ne bojim kako ljudi ne mogu doseći točku s koje gledaju na svaku novu teoriju kao na opasnost, na svaku inovaciju kao na mučnu smetnju, na svaki društveni napredak kao na prvi korak prema revoluciji i da mogu apsolutno odbiti da se uopće pokrenu.

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

Nešto je duboko pogrešno u načinu na koji danas živimo. Za trideset godina mi smo učinili vrlinom potragu za vlastitim materijalnim interesom: doista, ta je potraga sve što ostaje od našeg osjećaja za kolektivni smisao. Mi znamo koliko stvari koštaju, ali nemamo pojma koliko one vrijede. Više ne pitamo za sudsku presudu ili za zakonodavni akt: Je li to dobro? Je li pošteno? Je li pravedno? Je li pravilno? Hoće li to pomoći da postignemo bolje društvo ili bolji svijet? To su nekad bila prava politička pitanja, čak i kada nisu tražila lak odgovor. Moramo ih ponovno naučiti postavljati.

Materijalističko i sebično svojstvo suvremenog života nije nerazdvojiv dio ljudske sudbine. Mnogo od onog što se danas čini “prirodnim” potječe iz 1980-ih godina: opsesija stvaranjem bogatstva, kult privatizacije i privatnog sektora, sve veći raskol između bogatih i siromašnih. A prije svega, retorika koja ih prati: nekritičko

divljenje nesputanom tržištu, prezir prema javnom sektoru, iluzija beskrajnog rasta.

Mi ne možemo nastaviti tako živjeti. Mali slom u 2008. podsjetio je da je neregulirani kapitalizam svoj najgori neprijatelj: prije ili kasnije on će postati plijenom svojih vlastitih pretjeranosti i ponovno pasti u stanje spašavanja. Ali ako ne činimo ništa više od skupljanja komadića i nastavimo dalje kao što smo činili ranije, možemo se nadati još većim potresima u sljedećim godinama.

Ali izgleda kako još nismo sposobni osmisliti alternative. To je također nešto novo. Sve donedavno javni život u liberalnim društvima vodio se u sjeni rasprave branitelja “kapitalizma” i njegovih kritičara: obično poistovjećenih s jednom ili drugom vrstom “socijalizma”. U 1970-im godinama ta rasprava izgubila je mnogo od svog značenja za obje strane, razlikovanje ljevica-desnica služila je korisnoj svrsi. Ona je bila klin za vješanje kritičkih komentara o suvremenim poslovima.

Na ljevici, marksizam je bio privlačan generacijama omladine, ako ne zbog drugog, onda barem kao način distanciranja od postojećeg stanja. Vrlo slično vrijedi za klasični konzervativizam: urođena odbojnost prema prebrzoj promjeni dala je utočište onima koji su nespremni napustiti dobro uhodane navike. Danas mi ljevica niti desnica ne mogu naći svoj oslonac.

Kroz trideset godina studenti su mi se žalili riječima “Lako je bilo vama: vaša generacija imala je ideale i ideje, vi ste u nešto vjerovali, bili ste u stanju mijenjati stvari. Mi (djeca 1980-ih, 1990-ih, 2000-ih) nemamo ništa.” Umnogome moji studenti su u pravu. Nama je *bilo* lako – jednako kao što je bilo lako, barem u tom smislu, generaciji koja nam je prethodila. Posljednji put, jedna kohorta mladih ljudi izrazila je sličnu frustraciju prazninom svoga života i deprimirajuću besciljnost svoga svijeta 1920-ih godina, pa nije slučajno da povjesničari govore o “izgubljenoj generaciji”.

Ako su mladi ljudi danas izgubljeni, to nije zbog nedostatka ciljeva. Svaki razgovor sa studentima i školskom djecom iznosi na vidjelo zapanjujuću listu tjeskoba. Doista, nova generacija snažno je zabrinuta svijetom koji nasljeđuje. Ali uz te strahove ide opći osjećaj frustracije: “mi” znamo da je nešto pogrešno i da ima mnogo stvari koje ne volimo. Ali u što da vjerujemo? Što da molimo?

To je ironičan obrat stavova ranijeg doba. Ranije, u razdoblju samosvjesne radikalne dogme, mladi ljudi su bili daleko od nesigurnosti. Karakteristični ton 1960-ih bio je ton drskog pouzdanja: *mi* smo točno znali kako urediti svijet. To je bio taj ton prazne arogancije koji djelomično objašnjava reakcionarni protuudar koji je uslijedio, ako ljevica treba obnoviti svoje uspjehe, trebalo bi pokazati nešto više skromnosti. Svejedno, morate biti u stanju imenovati problem ako ga želite riješiti.

Ova knjiga je napisana za mlade ljude s obiju strana Atlantika. Američki čitatelji iznenađeni su čestim pozivanjem na socijalnu demokraciju. Ovdje u Sjedinjenim Državama takva pozivanja nisu česta. Kada se novinari i komentatori zalažu za javne izdatke za socijalne namjene, vjerojatnije je da će radije sebe opisati – i da će ih tako opisati njihovi kritičari – kao “liberale”. Ali to zbunjuje. Liberal je pohvalan i poštovan naziv i morali bismo biti ponosni da ga nosimo. Ali kao dobro skrojeni kaput, on više prikriva nego što pokazuje.

Liberal je netko tko se suprotstavlja uplitanju u tuđe poslove; koji je tolerantan prema drukčijim stavovima i nekonvencionalnom ponašanju. Povijesno, liberali su bili skloni držati druge ljude izvan svoga života, ostavljajući pojedincima maksimum prostora da žive i razvijaju se kako im je volja. U svojem krajnjem obliku takvi stavovi se danas povezuju sa samosvojnim “libertarijancima”, ali naziv postaje preširok. Pravi liberali skloni su ostaviti druge ljude na miru.

Socijalni su demokrati, s druge strane, neki hibrid. Oni s liberalima dijele privrženost kulturnoj i vjerskoj toleranciji. Ali u javnoj politici socijalni demokrati vjeruju u mogućnost i prednost kolektivnog djelovanja za kolektivno dobro. Kao i većina liberala, socijalni demokrati zagovaraju progresivno oporezivanje da bi se financirale javne usluge i druga socijalna dobra, koje pojedinci ne mogu sami sebi pribavljati; ali dok mnogi liberali mogu gledati na takvo oporezivanje ili javnu opskrbu kao na nužno zlo, vizija socijalnih demokrata od početka sadrži veću ulogu države i javnog sektora.

Razumljivo, socijalnu demokraciju teško je prodavati u Sjedinjenim Državama. Jedan je od mojih ciljeva predložiti da država može igrati veću ulogu u našim životima bez ugrožavanja naših sloboda – i tvrditi to, a budući da će država ostati s nama u predvidljivoj budućnosti,

bilo bi dobro promisliti o vrstama država koje nam trebaju. U svakom slučaju, mnogo od onog što je bilo dobro u američkom zakonodavstvu i socijalnoj politici tijekom 20. stoljeća – a što nas danas tjeraju da napustimo u ime efikasnosti i “manje vlade” – u praksi odgovara onom što su Europljani nazvali “socijalnom demokracijom”. Naš problem nije što raditi, nego kako o tome govoriti.

Europska dvojba je donekle različita. Mnoge europske zemlje dugo su prakticirale nešto što slični na socijalnu demokraciju: ali one su zaboravile kako je propovijedati. Kritičari koji tvrde da je europski model suviše skup ili ekonomski neučinkovit, ostali su bez odgovora. A ipak je država blagostanja jednako popularna kao nikad kod svojih korisnika: nigdje u Europi nema glasača za rušenje javne zdravstvene službe, za prekid slobodnog ili subvencioniranog obrazovanja ili za smanjenje javnih usluga u prometu i drugim bitnim uslugama.

Ja se želim suprotstaviti uobičajenoj mudrosti s *obiju* strana Atlantika. Svakako, cilj je znatno omekšan. U prvim godinama ovog stoljeća bio je na snazi “vošingtonski konsenzus”. Kamo god da ste otišli, našli ste nekog ekonomista ili “stručnjaka” koji hvali vrline deregulacije, minimalnu državu i nisko oporezivanje. Činilo se da sve što javni sektor može učiniti, privatni može učiniti bolje.

Vošingtonsku doktrinu svuda su pozdravili ideološki voditelji organiziranog klicanja: od profitera “irskog čuda” (napuhivanja mjehura “keltskog tigra”) do ultra kapitalističkih doktrina bivše komunističke Europe. Čak su “stari Europljani” bili uključeni u buđenje. Projekt slobodnog tržišta Europske unije – tzv. Lisabonska agenda; oduševljeni planovi privatizacije francuske i njemačke vlade: svi svjedoče o onom što su francuski kritičari opisali kao novu “jedinstvenu misao” (“pensée unique”).

Danas je došlo do djelomične osviještenosti. Da se izbjegniju nacionalni stečajevi i potpuni bankarski slom, vlade i središnji bankari izvršili su značajan prevrat politike, doslovno rasipajući javni novac u potrazi za ekonomskom stabilnošću i preuzimajući propala poduzeća pod bezrezervnu javnu kontrolu. Napadno velik broj ekonomista slobodnog tržišta, skutonoša Milтона Friedmana i njegovih čikaških kolega poredalo se u pokajničkom ruhu i posulo pepelom po glavi da se zakunu na vjernost uspomeni Johna Maynarda Keynesa.

To je vrlo ugodno vidjeti, ali teško da predstavlja intelektualnu revoluciju. Posve obrnuto: kao što odgovor Obamine administracije upućuje, zaokret prema kejnzijanskoj ekonomici samo je taktičko povlačenje. Gotovo isto moglo bi se reći za nove laburiste, privržene kao i uvijek privatnom sektoru općenito, a londonskim financijskim tržištima posebno. Svakako, jedna od posljedica krize bilo je smekšavanje zanosa kontinentalnih Europljana “angloameričkim modelom”; ali oni koji su najviše profitirali, to su one iste stranke desnog centra koje su nekad bile tako revne u oponašanju Washingtona.

Ukratko, praktična potreba za jakim državama i intervencionističkim vladama izvan je svakog spora. Ali nitko ne “preispituje” državu. Ostaje očevidna nevoljkost da se brani javni sektor na temelju kolektivnog interesa ili načela. Upadljivo je da u nizu europskih izbora koji su uslijedili nakon financijskog kraha, socijalno-demokratske stranke uporno loše prolaze: bez obzira na slom tržišta, one se upadljivo pokazuju nesposobnim da se uzdignu na razinu prilika.

Ako hoće da je se ponovno shvati ozbiljno, ljevica mora pronaći svoj glas. Ima mnogo toga što izaziva ljutnju: rastuća nejednakost bogatstva i izbora; klasne i kastinske nepravde; ekonomsko izrabljivanje u zemlji i inozemstvu; korupcija, novac i povlastice koje zatvaraju arterije demokracije. Ali više nije dovoljno utvrditi nedostatke “sistema” i onda se pilatski povući, ravnodušan prema posljedicama. Neodgovorni retorički efektni govori prošlih desetljeća ne služe dobru ljevice.

Ušli smo u doba nesigurnosti – ekonomske nesigurnosti, fizičke nesigurnosti, političke nesigurnosti. Činjenica da smo u velikoj mjeri toga nesvjesni malo nas tješi: malo je bilo onih koji su 1914. predviđali opći slom svijeta i ekonomske i političke katastrofe koje su uslijedile. Nesigurnost rađa strah. A strah – strah od promjene, strah od propadanja, strah od stranaca i nepoznatog svijeta – rastače povjerenje i međuzavisnost na kojoj počivaju građanska društva.

Svaka promjena je razorna. Vidjeli smo da je bauk terorizma dovoljan da baci stabilne demokracije u nemir. Klima promjene imat će još dramatičnije posljedice. Muškarci i žene bit će bačeni nazad na državna sredstva. Očekivat će od svojih političkih vođa i predstavnika da ih zaštite: otvorena društva bit će još jednom prisiljena zatvoriti se, žrtvujući slobodu za “sigurnost”. Izbor neće biti između države i tržišta,

nego između dviju vrsta države. Naša je obveza ponovno osmisliti ulogu države. Ako mi to ne učinimo, učinit će drugi.

Argumenti koji slijede bili su prvi put sumarno izloženi u jednom ogledu koji sam objavio u *New York Review of Books*, u prosincu 2001. godine. Nakon objavljivanja tog ogleada dobio sam mnogo zanimljivih komentara i prijedloga. Među njima bila je promišljena kritika jedne mlade kolegice. “Ono što je najupadljivije u onom što govorite”, pisala je ona, “nije toliko u sadržaju, nego u načinu: vi govorite da ste ljuti na naš politički muk; vi pišete o potrebi neslaganja s našim ekonomski određenim načinom mišljenja, o hitnosti povratka na etički informirani javni razgovor. Nitko više tako ne govori.” Odatle ova knjiga.

POGLAVLJE PRVO

Način na koji danas živimo

Da bismo vidjeli što nam je pred nosom, moramo se neprestano boriti.

GEORGE ORWELL

Svuda oko sebe vidimo razinu individualnog bogatstva nedostignutu još od početka 20. stoljeća. Prestižna potrošnja suvišnih potrošnih dobara – kuća, dragulja, automobila, odjeće, tehničkih igračaka – uvelike se povećala u posljednjoj generaciji. U SAD-u, Ujedinjenom Kraljevstvu i malom broju drugih zemalja financijske transakcije istisnule su proizvodnju dobara ili usluga kao izvor privatnog bogatstva, remeteći vrijednosti koje dajemo različitim vrstama ekonomske aktivnosti. Uvijek je bilo bogataša, kao i sirotinje. Ali u odnosu prema svima drugima, oni su danas bogatiji i nametljiviji nego ikada u živom sjećanju. Privatne povlastice je lako razumjeti i opisati. Mnogo je teže izraziti dubinu javne prljavštine u koju smo upali.

Privatno blagostanje, javna bijeda

*Nijedno društvo ne može mirno napredovati i biti sretno
ako je najveći dio njegovih članova siromašan i bijedan.*

ADAM SMITH

Siromaštvo je apstrakcija, čak za siromahe. Ali simptomi kolektivnog osiromašenja svuda su oko nas. Izrovene autoceste, gradovi u stečaju, propale škole, nezaposleni, nedovoljno plaćeni i neosigurani: sve upućuje na kolektivnu odsutnost volje. Ti nedostaci tako su endemični da mi više ne znamo kako govoriti o tome što je pogrešno, a još manje da pokušamo to popraviti. A ipak, nešto je ozbiljno krivo postavljeno. Čak uz američke proračune od više desetaka milijardi dolara na besmislenu vojnu akciju u Afganistanu, mi se nervozno tresemo pred implikacijama svakog porasta javne potrošnje na socijalne službe ili na infrastrukturu.

Da bismo razumjeli dubine do kojih smo pali, moramo prvo ocijeniti promjene koje su nas zahvatile. Od kasnog 19. stoljeća do 1970-ih godina društva Zapada sva su postajala manje nejednaka. Zahvaljujući progresivnom oporezivanju, državnim subvencijama za siromašne, pružanju socijalnih usluga i osiguranja od akutnih nevolja, moderne demokracije odbacivale su krajnosti bogatstva i siromaštva.

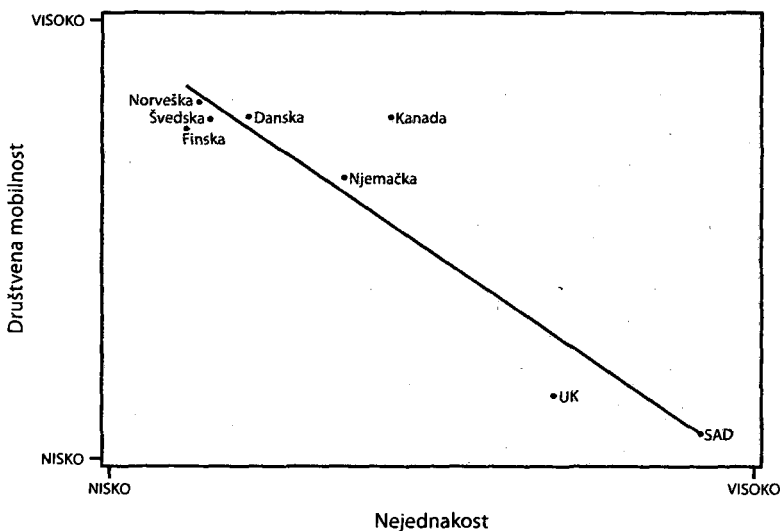
Naravno, velike razlike su ostale. Bitno egalitarne zemlje Skandinavije i znatno raznolikija društva Južne Europe ostala su podijeljena, a zemlje engleskoga govornog područja atlantskog svijeta i britanskog carstva i dalje su zadržale ukorijenjene klasne razlike. Ali svaka na svoj poseban način bile su pogođene rastućom netrpeljivošću neumjerenih nejednakosti, potičući javnu pomoć da se kompenzira privatna neimaština.

U posljednjih trideset godina sve to smo odbacili. Naravno, to se razlikuje od zemlje do zemlje. Najveće krajnosti privatnih povlastica i javne ravnodušnosti izbile su u SAD-u i Velikoj Britaniji, epicentrima zanosa prema nereguliranom tržišnom kapitalizmu. Iako su zemlje koje su vrlo udaljene kao što su Novi Zeland i Danska, Francuska i Brazil izrazile periodični interes, nijedna se nije mogla mjeriti s Britanijom i Sjedinjenim Državama u njihovoj čvrstoj tridesetogodišnjoj odlučnosti da razbiju rezultate desetljeća socijalnog zakonodavstva i ekonomske kontrole.

U 2005. godini 21,2 posto američkog nacionalnog dohotka pripalo je samo jednom postotku onih koji zarađuju dohodak. Za usporedbu, 1968. izvršni direktor General Motorsa nosio je kući, u plaći i drugim primanjima, oko šezdeset i šest puta veći iznos od prosječnog radnika korporacije. Danas izvršni direktor Valmarta zarađuje devetsto puta više od prosječnog zaposlenika. Doista, bogatstvo obitelji osnivača Valmarta te godine procijenjeno je na istu svotu (90 milijardi dolara) kao što je ono najnižih 40 postotaka američkog stanovništva: 120 milijuna ljudi.

Ujedinjeno Kraljevstvo također ima sada veće razlike – u dohotku, bogatstvu, zdravlju, obrazovanju i životnim izgledima, nego ikada poslije 1920-ih godina. Ima više siromašne djece u Ujedinjenom Kraljevstvu nego u ijednoj drugoj zemlji Europske unije. Od 1973. godine nejednakost u neto zaradama porasla je u Ujedinjenom Kraljevstvu više nego igdje drugdje osim u SAD-u. Glavnina novih radnih mjesta koja su otvorena u Britaniji u razdoblju 1977-2007. bila je ili na vrlo visokom ili na vrlo niskom kraju raspona plaća.

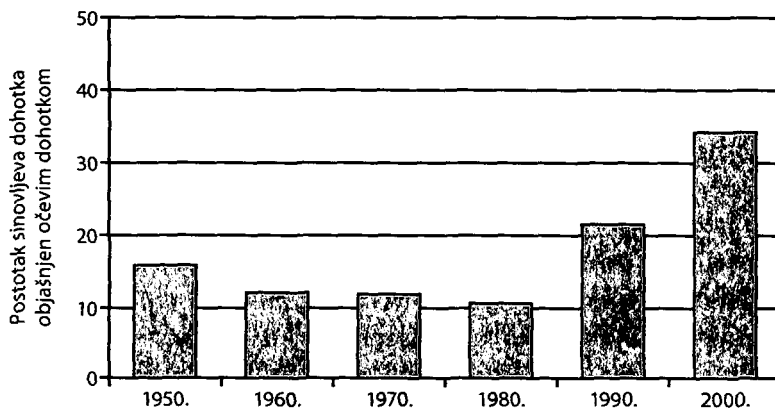
Posljedice su jasne. Došlo je do prekida u međugeneracijskoj mobilnosti: u usporedbi sa svojim očevima i djedovima, djeca danas u Ujedinjenom Kraljevstvu ili u SAD-u imaju vrlo niska očekivanja da će poboljšati položaj u kojem su rođena. Siromah ostaje siromah. Ekonomske štete kod pretežite većine vidljive su u lošem zdravlju, propuštenim prilikama za obrazovanje i – sve više – u porodičnim simptomima depresije: alkoholizmu, pretilosti, igrama na sreću i sitnom kriminalu. Nezaposleni ili nedovoljno zaposleni gube znanja koja su stekli i postaju kronično suvišni za privredu. Tjeskoba i stres, a da ni ne spominjemo bolesti i preranu smrt, često se na to nadovezuju.

Društvena mobilnost i nejednakost

(Izvor: Wilkinson and Pickett, *The Spirit Level*, slika 12,1., str. 160.)

Razlike u dohotku zaoštravaju probleme. Tako je učestalost mentalnih bolesti čvrsto povezana s dohotkom u SAD-u i Britaniji, dok su ta dva pokazatelja potpuno neovisna u kontinentalnim europskim zemljama. Čak je povjerenje, vjera koju imamo u naše sugrađane, negativno povezana s razlikama u dohotku: između 1983. i 2001. nepovjerenje

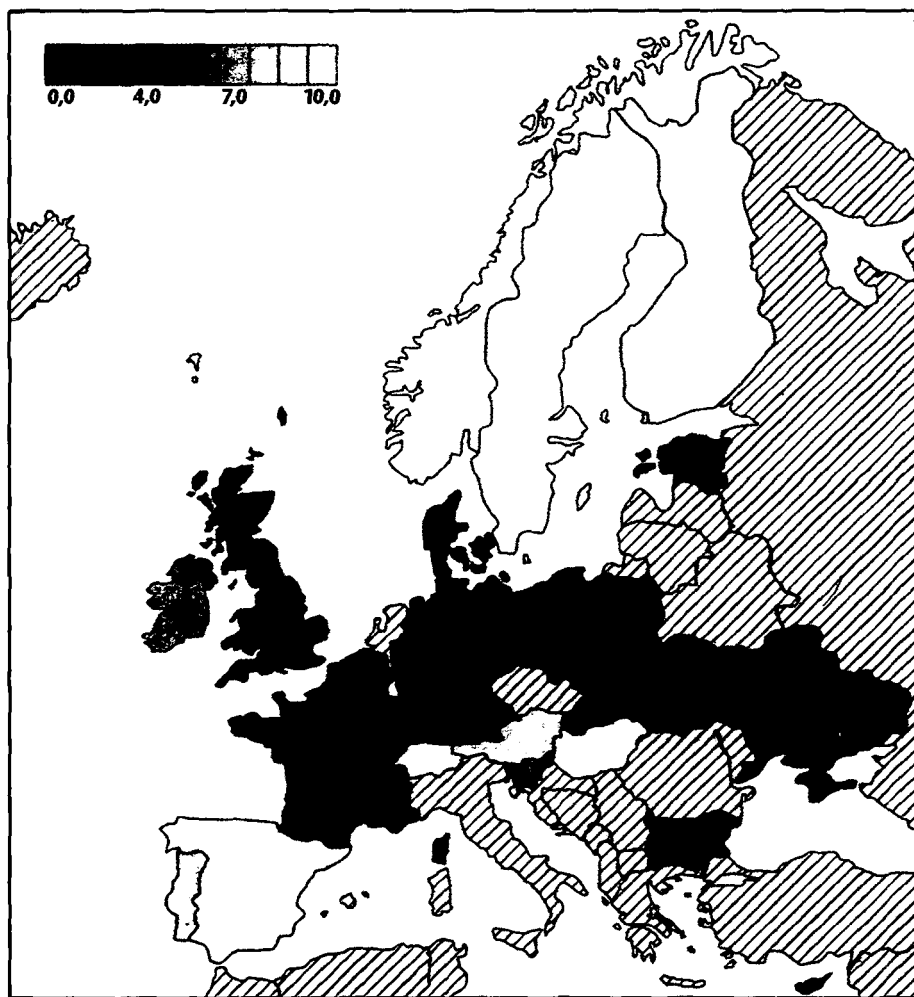

Društvena mobilnost u SAD-u

(Izvor: Wilkinson and Pickett, *The Spirit Level*, slika 12,1., str. 161.)

je značajno poraslo u SAD-u, Ujedinjenom Kraljevstvu i Irskoj – trima zemljama u kojima se dogma o neregularnom individualnom vlastitom interesu najupornije primjenjivala u javnoj politici. U nijednoj drugoj zemlji nije bilo sličnog porasta međusobnog nepovjerenja.

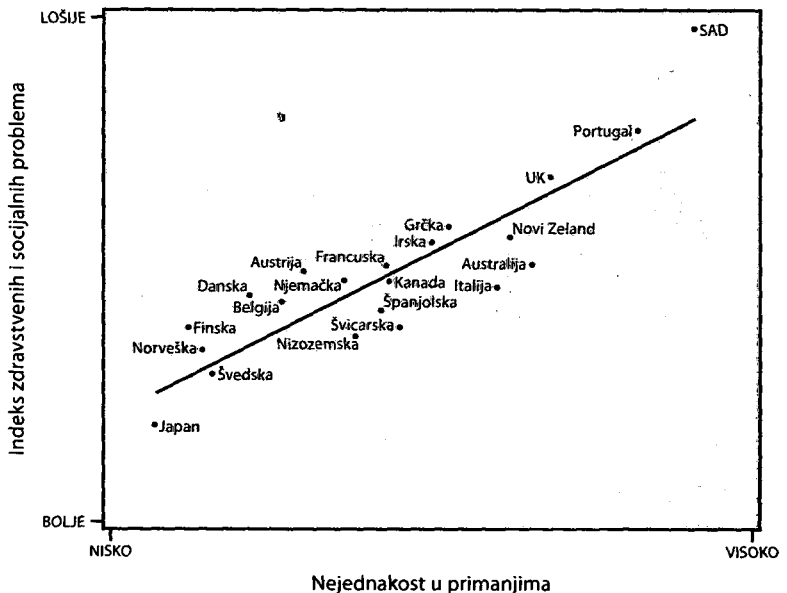
U pojedinim zemljama nejednakost ima čak ključnu ulogu u formiranju ljudskih života. U Sjedinjenim Državama, primjerice, izgledi

Povjerenje i imovina u Europi (Izvor: Tim Jackson, *Prosperity Without Growth: Economics for a Finite Planet*, London Earthscan, 2009., slika 9,1., str. 145.)

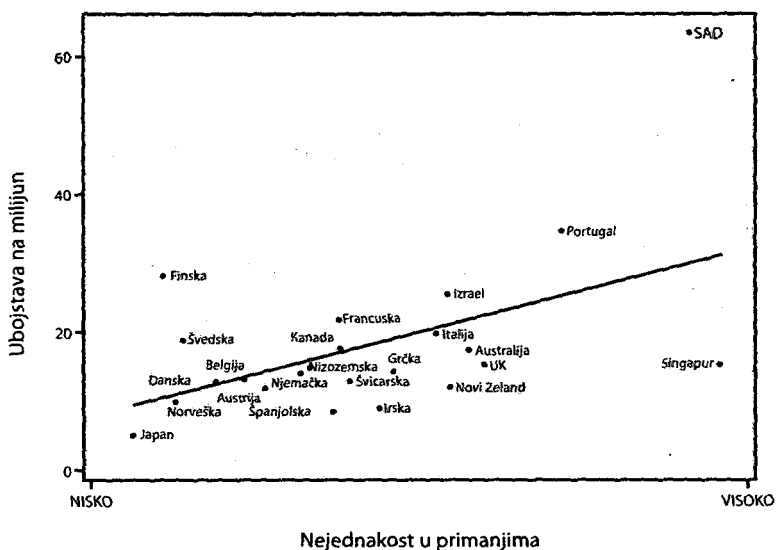
da ćete dugo i zdravo živjeti čvrsto su povezani s vašim dohotkom: stanovnici bogatih okruga mogu očekivati da će živjeti duže i bolje. Mlade žene u siromašnijim državama SAD-a vjerojatnije će zatrudnjeti u godinama puberteta – i njihova djeca imaju manje šanse preživjeti nego njihovi vršnjaci iz bogatijih država. Također, djeca iz zaostalijih okruga imaju veće izgleda ispasti iz viših škola nego ako njihovi roditelji imaju stabilni srednjoročni dohodak i žive u bogatom dijelu zemlje. Što se tiče siromašne djece koja ostaju u školi, ona će proći slabije, postići niže ocjene i dobiti manje pogodno i slabije plaćeno zaposlenje.

Nejednakost, dakle, nije naprosto odbojna sama po sebi; ona jasno pokazuje patološke društvene probleme i ne možemo se nadati da ćemo se s njima uspješno suočiti ako se ne pozabavimo njihovim dubljim uzrocima. Postoji razlog zašto su smrtnost djece, niska životna očekivanja, kriminal, stanovništvo u zatvorima, mentalne bolesti, nezaposlenost, pretilost, loša ishrana, trudnoća u pubertetu, zabranjena uporaba droga, ekonomska nesigurnost, osobna zaduženost i tjeskoba toliko češći u SAD-u i Velikoj Britaniji, nego u kontinentalnoj Europi.

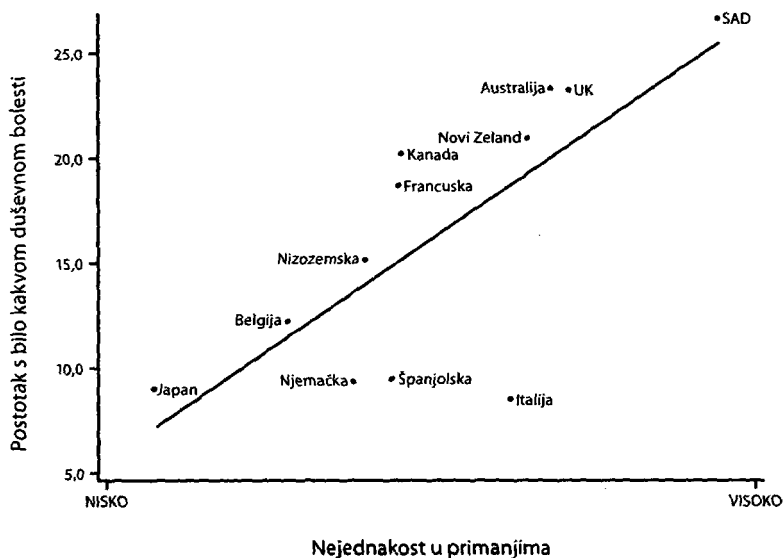
Nejednakost i slabo zdravlje

(Izvor: Jackson, *Prosperity Without Growth*, slika 9,2., str. 155.)

Nejednakost i kriminal

(Izvor: Wilkinson and Pickett, *The Spirit Level*, slika 10,2., str. 135.)

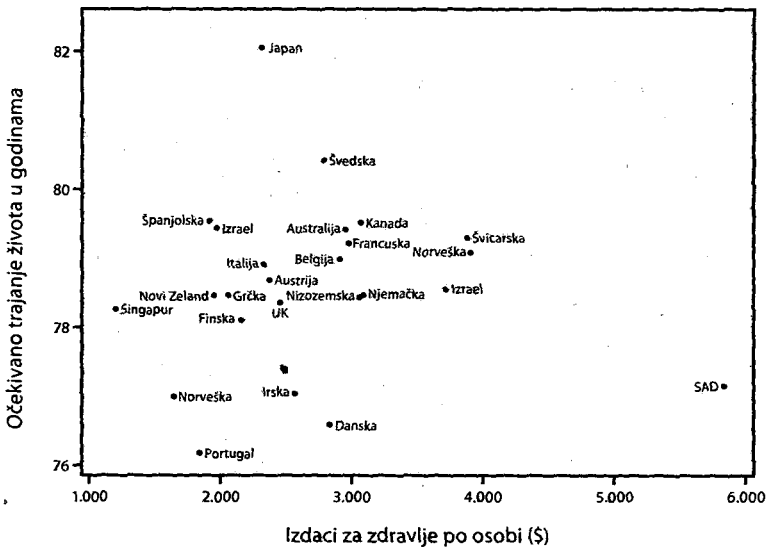

Nejednakost i mentalne bolesti

(Izvor: Wilkinson and Pickett, *The Spirit Level*, slika 5,1., str. 67.)

Što je veći raspon između bogate manjine i osiromašene većine, to su socijalni problemi teži: tvrdnja koja izgleda da vrijedi jednako za bogate kao i za siromašne zemlje. Nije važno koliko je zemlja bogata, nego koliki je stupanj nejednakosti u njoj. Tako Švedska ili Finska, dvije od najbogatijih zemalja svijeta prema dohotku po stanovniku, imaju vrlo uski raspon koji odvaja najbogatije od najsiromašnijih građana – i one dosljedno vode svijet po pokazateljima blagostanja. Obrnuto, Sjedinjene Države, unatoč golemom bogatstvu, uvijek zauzimaju niski položaj po takvim mjerilima. Mi trošimo velike svote na zdravstvenu skrb, ali očekivano trajanje života u Sjedinjenim Državama ostaje ispod onih u Bosni, i tek malo iznad onih u Albaniji.

Izdaci za zdravlje i životna očekivanja

(Izvor: Wilkinson and Pickett, *The Spirit Level*, slika 6,2., str. 80.)

Nejednakost rastače društvo. Ona izjeda društva iznutra. Utjecaj materijalnih razlika brzo se pokazuje: s vremenom se utakmica za položaj i dobra pojačava, ljudi osjećaju sve oštriju nadmoć (ili potlačenost) koja se temelji na njihovoj imovini, a predrasude prema onima koji su nižeg ranga na društvenoj ljestvici postaju tvrđe. Kriminal bode i patologije društvenih nepravdi postaju sve značajnije. Naslijeđe nereguliranog stvaranja bogatstva doista je gorko.¹

Korumpirani osjećaji

Nema uvjeta života na koje se čovjek ne može priviknuti, posebno ako vidi da ih prihvaćaju svi oko njega.

LAV TOLSTOJ, ANA KARENJINA

U dugim desetljećima “ujednačavanja” ideja da bi takvi pomaci naprijed mogli biti održivi postala je banalna. Smanjenja nejednakosti sama sebe potvrđuju što jednakiji vjerujemo da možemo biti. Obrnuto, trideset godina rastuće *nejednakosti* uvjerilo nas je, posebno Engleze i Amerikance, da je to prirodno stanje na kojemu možemo malo učiniti.

U mjeri u kojoj govorimo o ublažavanju društvenih zala, pretpostavljamo da je ekonomski “rast” dovoljan: širenje blagostanja i povlastica prirodno će se odvijati s porastom kolača. Nažalost, svi dokazi govore suprotno. Dok smo u teškim vremenima, spremniji smo prihvatiti preraspodjelu kao nužnu i moguću, u doba blagostanja ekonomski rast obično daje prednost manjini, naglašavajući relativno zaostajanje većine.

Često smo na to slijepi: opći porast ukupnog bogatstva prikriva razlike u raspodjeli. Taj problem uobičajen je u razvoju zaostalih društava – ekonomski rast koristi svakome, ali nerazmjerno služi vrlo uskom sloju koji je u položaju da ga iskoristi. Suvremena Kina ili Indija ilustriraju taj slučaj. Ali da bi Sjedinjene Države, s potpuno razvijenim gospodarstvom, morale imati Ginijev koeficijent (uobičajeno mjerilo jaza koji dijeli bogate od siromašnih) gotovo identičan kineskom, posve je neočekivano.

Jedna je stvar nalaziti se između nejednakosti i njezinih patoloških pojava, posve je druga stvar uživati u njima. Svuda postoji izrazita sklonost divljenju velikom bogatstvu i njegovom pripisivanju statusu slave (“Životni stil bogatih i slavnih”). To smo doživjeli ranije, davno u

18. stoljeću. Adam Smith, utemeljitelj klasične ekonomike, primijetio je istu sklonost među svojim suvremenicima: "Velika masa čovječanstva su obožavatelji i poklonici, i što može izgledati čudnije, najčešće obožavatelji i poklonici bez interesa, bogatstva i veličine."²

Za Smitha to nekritičko ulagivanje bogatstvu zbog njega samoga nije bilo samo neukusno, ono je bilo potencijalno razorno svojstvo moderne trgovačke ekonomije, ono koje bi moglo s vremenom potkopati sama svojstva koja kapitalizam, u njegovim očima, mora podržavati i hraniti: "Sklonost divljenju, i gotovo obožavanju, bogata i moćna čovjeka, i preziranje ili barem ravnodušnost, osoba siromašnog ili skromnog stanja... veliki je i univerzalni uzrok kvarenja naših moralnih osjećaja".³

Naši moralni osjećaji doista su iskvareni. Postali smo neosjetljivi na ljudske troškove prividno racionalnih socijalnih politika, posebno kada nas se uvjerava da će oni pridonijeti općem blagostanju i tako implicitno – našim posebnim interesima. Pogledajmo Zakon o osobnoj odgovornosti i prilikama za zaposlenje (Personal Responsibility and Work Opportunity Act, 1996., s očitom orvelovskom etiketom) zakonodavstva iz Clintonova doba, koje je pokušalo ukinuti socijalnu pomoć u SAD-u. Deklarirana svrha ovoga zakona bila je da suzi socijalne propise nacije. To je trebalo postići uskraćivanjem socijalne pomoći svakome tko je propustio tražiti (i ako ga uspije naći, prihvatiti) plaćeno zaposlenje. Budući da je poslodavac mogao tako dobiti radnike za bilo koju nadnicu koju ponudi – oni nisu mogli odbiti posao, koliko god bio odvratn, a da ne riskiraju uskraćivanje socijalne pomoći – ne samo da je broj onih koji su ostali na socijalnoj pomoći znatno smanjen, nego su također pali troškovi nadnica i poslovanja.

Štoviše, socijalna pomoć je stekla izričitu osudu. Onaj koji prima javnu pomoć, bilo u obliku dječjeg doplatka, markica za hranu ili pomoći za nezaposlene, dobio je Kainov žig: znak osobnog neuspjeha, dokaz da je čovjek nekako propao kroz pukotine društva. U suvremenim Sjedinjenim Državama, u vrijeme rastuće nezaposlenosti, čovjek bez posla je tako prokazan: on nije u potpunosti redovni član zajednice. Čak ni u socijalno-demokratskoj Norveškoj; Zakon o socijalnim službama iz 1991. godine dao je pravo lokalnim vlastima da nametne slične uvjete rada svakome tko zatraži posao.